

Konrad Studnicki-Gizbert

Tadeusz Matuszewski – uczony, indywidualista i nieprzeciętny człowiek

---

Kultura i Edukacja nr 3, 73-88

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Konrad Studnicki-Gizbert

TADEUSZ MATUSZEWSKI – UCZONY, INDYWIDUALISTA I NIEPRZECIĘTNY CZŁOWIEK¹

Przyszły historyk emigracji po I wojnie światowej znajdzie wielu znakomitych uczonych i ciekawych osobistości i trudno mu będzie uniknąć zastanowienia się nad tym, jak, rozwinęłyby się nasza historia intelektualna, gdyby ci ludzie pozostali w kraju. Pytanie te pozostanie bez odpowiedzi. Wybitnych ludzi zawsze brakuje, ale nie można przewidzieć, w jakim stopniu pobyt za granicą, zaznajomienie się z inną kulturą i wpływ spotkanych w kraju osiedlenia się uczonych wpłynął na poszczególnych ludzi – przypuszczalnie, jedni wybili się bowiem poza krajem, podczas gdy rozwój intelektualny innych został zahamowany z powodu braku łączności z krajem. Tadeusz Ignacy Matuszewski był człowiekiem trzech światów: Polski czasów przedwojennych i okresu okupacji, Wielkiej Brytanii lat powojennych, gdzie zdobył wykształcenie uniwersyteckie, i świata kultury francuskiej, z którą się zetnął jeszcze w Polsce i którą lepiej poznał dzięki małżeństwu z uroczą i wybitnie inteligentną Francuzką, a następnie jako profesor francusko-kanadyjskich uniwersytetów.

Tadeusz Matuszewski był osobą stosunkowo mało znaną poza kołami ekonomistów matematycznych i sporym gronem oddanych mu przyjaciół i byłych studentów, z których wielu osiągnęło poważne stanowiska. Jako ekonomista był on uznawany za jednego z czołowych specjalistów w dziedzinie analizy przepływów międzygałęziowych², gałęzi ekonomii matematycznej pożytecznej, ale raczej trudnej. Jako indywidualista Matuszewski stronił od organizacji i nie szczędził złośliwych powiedzeń na temat uroczystych obchodów, co nie zawsze było popularne.

---

¹ Tadeusz Ignacy Matuszewski (1925–1989). Niniejszy artykuł jest streszczeniem dłuższej monografii, pisanej łącznie ze ś.p. Juliuszem Serafinem.

² Angielski termin *input-output* można tłumaczyć albo jako „analiza nakładów-wyników”, albo jako „analiza przepływów międzygałęziowych”; oba terminy są uznane za prawidłowe, pierwszy jest tłumaczeniem dosłownym terminu angielskiego, drugi lepiej oddaje charakter prac w tej dziedzinie.

1. Lata młodości

Tadeusz Matuszewski pochodził z rodziny o długiej tradycji naukowej. Imię Tadeusz otrzymał po ojcu, mikrobiologu i profesorze Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego, a imię Ignacy po swym dziadku, profesorze literatury i eseiście. Na jego wczesny rozwój miała wielki wpływ jego ciotka Maria Maykowska, specjalistka w dziedzinie filologii klasycznej i tłumaczka dzieł Platona na polski. Jego stryj, płk Ignacy Matuszewski, odegrał poważną rolę w Polsce międzywojennej, jako czołowy działacz sanacyjny i redaktor „Gazety Polskiej”. Do jego powinowatych należał gen. Rayski³. Zarówno płk. Matuszewski, jak i gen. Rayski byli postaciami kontrowersyjnymi, ale nawet ich przeciwnicy uznawali ich inteligencję i charakter.

Z domu Matuszewski wyniósł zamiłowanie do historii, połączone z niechęcią do upiększania dziejów narodowych. W swoich pismach i odczytach używał on często porównań i dygresji historycznych, ale był przeciwnikiem „historycyzmu” i szukania „praw historycznych”. Niechęć Matuszewskiego do historycyzmu prawdopodobnie ukształtowała się w czasie jego studiów w Londynie, co może być wyniesione z jego późniejszych studiów na uniwersytecie londyńskim, gdzie, jak większość studentów tego uniwersytetu, był pod wpływem Poppera, filozofa pochodzenia austriackiego, który po dojściu Hitlera do władzy wykładał najpierw w Nowej Zelandii, a następnie na London School of Economics (1949–1969). Dowodem wpływu Poppera na Matuszewskiego był tytuł przemówienia, które wygłosił w 1980 r., jako prezes Kanadyjskiego Stowarzyszenia Ekonomistów (*The Poverty of Economics*) nawiązywał do tytułu dobrze znanej książki Poppera *The Poverty of Historicism*.

W czasie okupacji niemieckiej, kiedy nauka w szkołach średnich była zakazana, Matuszewski, jak wielu ówczesnych uczniów gimnazjalnych, kontynuował naukę na tajnych kompletach. W latach 40. należał do konspiracji; we wrześniu 1943 roku był aresztowany przez Niemców i zesłany do Oświęcimia, a następnie przeniesiony do obozu koncentracyjnego w Mauthausen, który został wyzwolony przez Amerykanów w kwietniu 1945 roku. Matuszewski niechętnie opowiadał o tych tragicznych czasach i o śmierci swojego ojca w obozie koncentracyjnym, ale od czasu do czasu mawiał, że o przeżyciu decyduje nie tylko los, ale przede wszystkim wola niepoddania się.

Po wyzwoleniu z obozu Matuszewski przedostał się do Włoch, gdzie wstąpił do II Korpusu gen. Andersa, gdzie służył w „11 bazie” (jednostce, której głównym zadaniem było utrzymywanie kontaktów z krajem i służba wywiadowcza), a następnie w szkole podchorążych łączności. Przeniesienie i rozwiązanie II Korpusu w Brytanii

---

³ Generał Rayski był ostatnim przedwojennym dowódcą polskiego lotnictwa; w wyniku emigracyjnych niesnasek, Rayski odszedł z lotnictwa polskiego do lotnictwa brytyjskiego jako podporucznik, ale został szybko awansowany na generała (Air Vice-Marshal). Po wojnie Rayski zamieszkał w Londynie, gdzie założył małe przedsiębiorstwo i wyraźnie się odciął od polskiej emigracji. Tadeusz Matuszewski mieszkał u niego w czasie studiów.

postawiło tysiące polskich żołnierzy przed decyzją wyboru powrotu do kraju albo emigracją. Matuszewski wybrał pozostanie na emigracji. Dzięki programowi brytyjskiemu, żołnierze „Polskich Sił Zbrojnych pod dowództwem brytyjskim” mogli studiować na uniwersytetach brytyjskich i Polish University College.

2. Okres studiów

Polish University College (PUC) powstał, aby ułatwić studentom polskim trudny start w brytyjskim systemie akademickim. Specyficzna struktura Uniwersytetu Londyńskiego umożliwiła stworzenie PUC-u jako college'u tej uczelni⁴. Struktura ta była specjanie korzystna dla PUC-u, bowiem dzięki niej możliwe było zachowanie polskich tradycji akademickich i jednocześnie otrzymanie uznanych dyplomów brytyjskich. Dzięki PUC-owi setki polskich emigrantów zdobyły doskonałe przygotowanie zawodowe w naukach ścisłych, inżynierii i ekonomii, co umożliwiło im osiągnięcie poważnych sukcesów nie tylko w Wlk. Brytanii, ale też w Australii, Kanadzie i USA.

Pierwsze dwa lata studiów uniwersyteckich Matuszewski odbył w PUC-u, następnie udało mu się przenieść do University College London (UCL). PUC miał niewielki, ale dobry Wydział Ekonomii, na którym wykładali znakomici profesorowie matematyki i statystyki, co dało Matuszewskiemu dobre przygotowanie do dalszych studiów, ale przeniesienie się do UCL było dla niego prawdziwym sukcesem. UCL był jedną z prestiżowych instytucji, które stworzyły Uniwersytet Londyński, profesorowie i wykładowcy byli wymagający, ale nie szczydzili czasu i wysiłku, aby pomagać słuchaczom w studiach i rozwijać ich indywidualne zainteresowania. Studenci UCL mieli też prawo uczęszczać na wykłady i seminaria London School of Economics oraz mogli korzystać z ogromnej biblioteki tej szkoły – jednym słowem, studenci ekonomii UCL łączyli korzyści małego wydziału prestiżowej instytucji i wielkiej szkoły specjalizującej się w naukach społecznych i w statystyce. Pobyt na UCL miał wielki wpływ na karierę pedagogiczną Matuszewskiego. Matuszewski mógł często być szorstki i nieprzyjemny dla różnych dostojników, ale był zawsze pomocny dla swoich studentów. Profesorowie, którzy studiowali na wydziałach, na których istniała silna tradycja współpracy i opieki

---

⁴ Uniwersytet Londyński jest konfederacją autonomicznych instytucji ze wspólnym programem nauczania i egzaminów. College, instytuty i wyższe szkoły wchodzące w skład struktury uniwersytetu dzielą się na *internal colleges* (colegia czy szkoły „wewnętrzne”), niektóre specjalizujące się w pewnej gałęzi wiedzy (np. London School of Economics, Imperial College of Science i szkoły medyczne), a niektóre grupujące wydziały z wielu dziedzin. Poza „kolegiami wewnętrznymi”, które wspólnie decydują o programach studiów, istniały też *external colleges* („kolegia zewnętrzne”) o programach identycznych do programów Uniwersytetu Londyńskiego, których studenci zdają te same egzaminy co studenci kolegiów wewnętrznych. Z czasem większość „kolegiów zewnętrznych” stała się niezależnymi uniwersytetami z własnymi programami.

nad rozwojem intelektualnym studentów, kontynuują tradycję nieszczerzenia wysiłków w kształceniu swoich podopiecznych.

Po otrzymaniu dyplomu z bardzo dobrym wynikiem, Matuszewski kontynuował studia na London School of Economics. Nie było to łatwe: jako student „pierwszego cyklu”⁵ Matuszewski korzystał ze stypendium, skromnego, ale wystarczającego na życie, natomiast w tym okresie stypendia na studia „podyplomowe” (*postgraduate*, albo *graduate studies*) praktycznie nie istniały. Aby się utrzymać Matuszewski pracował w Tutorial College, to jest prywatnej instytucji przygotowującej do egzaminów na Uniwersytet Londyński. Instytucje te utrzymywały się z różnicy między dosyć wysokimi opłatami pobieranymi od studentów i niskimi płacami korepetytorów. Studenci, którzy z powodu braku koniecznych kwalifikacji, nie mogli się dostać na uniwersytet, wymagali dodatkowej pomocy w uzupełnianiu swych braków, zadanie te było dodatkowym obowiązkiem i tak przeciążonych korepetytorów. Wiele lat później Matuszewski dowcipkował, że każdy profesor powinien uczyć parę lat w „Tutorial College”, aby zrozumieć, na czym na prawdę polega praca dydaktyczna.

Mimo ciężkiej pracy w Tutorial College Matuszewski skończył studia podyplomowe na Wydziale Statystycznym London School of Economics, wówczas uważanym za najlepszy w Wielkiej Brytanii. Jego opiekunem naukowym był prof. R.G.D. Allen, który cieszył się wielkim uznaniem w świecie anglosaskim i którego opinia była traktowana bardzo poważnie przy obsadzaniu nowych stanowisk uniwersyteckich.

3. Początki kariery naukowej

Sir Roy Allen polecił Matuszewskiego na stanowisko *assistant professor* na Uniwersytecie Columbii Brytyjskiej (UBC), dzięki czemu Matuszewski rozpoczął karierę naukową w Kanadzie. Po kiepskich warunkach życiowych w Londynie UBC wydał mu się rajem. Uniwersytet jest położony w najpiękniejszej dzielnicy Vancouveru. W czasie wojny istniał tam ogromny obóz szkoleniowy, po którym pozostały liczne baraki, przeobrażone na mieszkania dla młodszych profesorów. Dla Matuszewskich⁶ te skromne mieszkanie w powojkowym baraku było trzy razy większe niż te, w którym mieszka-

---

⁵ System dyplomów w krajach anglosaskich różni się od systemu polskiego. W szukaniu równoznaczników przyjęłem następującą konwencję, używaną przez wiele instytucji międzynarodowych: B.A. i B.Sc, których uzyskanie wymaga 4 lat studiów uniwersyteckich tłumaczę jako „dyplom 1. cyklu”; w systemie polskim dyplom ten odpowiada studiom magisterskim, ale bez tezy; „dyplom 2. cyklu” (M.A., M.Sc) wymaga 2–3 lat studiów po otrzymaniu dyplomu B.A. lub B.S.; odpowiednikiem polskim byłby „doktorat bez tezy”. W Londynie studenci ekonomii otrzymywali dyplomy B.Sc. (Econ) i M.Sc. (Econ).

⁶ Matuszewski ożenił się w 1952 roku z Janine Villemain; małżeństwo było wyjątkowo udane, Janine udzielała mu pomocy w trudnych momentach, a swoim czarem zjednywała przyjaciół i łagodziła konflikty spowodowane szorstkim zachowaniem męża.

li w Londynie. W 1984 roku w wywiadzie telewizyjnym udzielonym Gilles Paquet⁷ Matuszewski tak wyjaśniał swoją decyzję przeniesienia się do Kanady:

„Jestem Polakiem, mówię mniej więcej po francusku, studiowałem w Anglii, ożeniłem się z Francuzką. W Anglii doszliśmy do przekonania, że nie ma dla nas przyszłości w Europie. Zresztą po pięciu powojennych latach miałem dosyć Europy z jej hierarchiami, biskupami, księżętami, mundurami i orkiestrami wojskowymi – chciałem więc znaleźć się jak najdalej od Europy. Wybierając między Australią i Kanadą, wybrałem Kanadę, bowiem Kanada jest dwujęzyczna, a my w domu mówiliśmy po francusku, a studiowaliśmy po angielsku”.

Na UBC Matuszewski wykładał podstawową statystykę dla ekonomistów oraz prowadził dwa kursy statystyki zaawansowanej. Kurs podstawowej statystyki, był uważany przez profesorów wydziału za odpowiednik kamieniołomów: duże klasy, studenci mało zainteresowani przedmiotem i znikomy prestiż wykładowcy. Przed przyjściem Matuszewskiego kurs ten był prowadzony przez tymczasowo zatrudnionych byłych profesorów uniwersytetów europejskich, którzy znaleźli się w Vancouverze, gdyż uciekli przed nazizmem lub komunizmem. Profesorowie ci byli równie niezainteresowani w wykładaniu podstawowej statystyki, jak studenci, którzy na kurs ten musieli chodzić. Prof. Corbett w swoich wspomnieniach o Matuszewskim pisze: „[W przeciwieństwie do swoich poprzedników – przyp. K.G.-S.] wykładał jasno, rzeczowo, przyzwoitym, prostym angielskim. Pomagał studentom w rozwiązywaniu ich problemów, ale nie tolerował lenistwa. Studenci go szanowali, ale się też bali, jako wyjątkowo wymagającego profesora”.

Ważnym wydarzeniem w życiu Matuszewskiego był jego pobyt w Instytucie Badań Ekonomicznych (The Institute for Economic Research) Uniwersytetu Queen's w Kingston. Queen's University jest jednym z najstarszych i najbardziej prestiżowych uniwersytetów kanadyjskich. Studenci Queen's pochodzili przeważnie spoza Kingston i po zakończeniu studiów wykazywali lojalność wobec swojej Alma Mater, przejawiającą się w szczodrych dotacjach dla uniwersytetu. Dzięki tym dotacjom uniwersytet mógł finansować różne ciekawe inicjatywy, z których stworzenie Instytutu Badań Ekonomicznych było inicjatywą specjalnie udaną. W stosunkowo niedługim okresie swego istnienia Instytut ten odegrał poważną rolę w rozwoju ekonomii w Kanadzie. Tajemnicą jego sukcesu było to, że nie był instytutem, ale miejscem, w którym profesorowie z różnych uczelni, różnego wieku i pozycji uniwersyteckiej mogli spędzić lato w przyjemnym otoczeniu uniwersyteckim, otrzymując zadawalające stypendium. Jedynym obowiązkiem goszczonych profesorów było studiowanie zagadnienia, które ich interesowało i utrzymywanie kontaktów z ekonomistami z innych uczelni. W instytucie nie przebywali jedynie ekonomiści z uniwersytetów. Queen's utrzymywał (i utrzymuje) silne wię-

---

⁷ G. Paquet, *Tadek Matuszewski* [w:] *La pensée économique au Québec français – Témoignages et perspective*, Quebec: Association Canadienne-Française pour l'Avancement des Sciences, 1989, s. 201.

zy z administracją federalną w Ottawie, dzięki czemu instytut położony w Kingston stał się miejscem spotkań i wymiany doświadczeń między ekonomistami pracującymi w ministerstwach i agencjach federalnych i ekonomistami akademickimi.

Matuszewski przebywał w Kingston w latach 1959–1960 i nawiązał tam kontakty z wybijającymi się ekonomistami różnych uniwersytetów, zarówno z anglojęzycznej, jak i frankojęzycznej Kanady. Przepuszczalnie już przed przyjazdem do Kingston Matuszewski zaczął się interesować analizą przepływów międzygałęziowych, ale jego specjalizacja w tej dziedzinie ekonomii matematycznej zbiega się z pobytami w instytucie. W 1960 roku ukazuje się jego pierwsza poważna praca na ten temat, opublikowana w prestiżowym „Journal of the Royal Statistical Society”⁸. Również od pobytu w Kingston datuje się współpracę Matuszewskiego z Paulem Pittsem i John Sawyerem⁹.

Kontakty z profesorami uniwersytetów frankojęzycznych (Mauricem Bouchardem, Albertem Faucherem i Yvesem Dubé) przyczyniły się do przeniesienia Matuszewskiego na Uniwersytet Montrealski, a następnie na Uniwersytet Laval w Quebecu.

4. Montreal

Między 1961 a 1965 rokiem Matuszewski był profesorem na Université de Montréal. Był to okres tak zwanej „spokojnej rewolucji” w Quebecu. Przez długie lata Quebec był prowincją wyjątkowo tradycyjną, religijną, zamkniętą przed wpływami zewnętrznego świata i rządzoną przez ultrakonserwatystę Maurice’a Duplessisa¹⁰. W latach 50. XX w. w Quebecu wzrastało nowe pokolenie, pragnące zasadniczych reform społecznych, politycznych i edukacyjnych. W 1959 roku śmierć Duplessisa oznaczała koniec tradycyjnego konserwatyzmu prowincji i początek szybkich reform. Wśród przewodców tak zwanej „spokojnej rewolucji” znaleźli się prawie wszyscy młodszy politycy francuskiej

---

⁸ *On Some Input-Output Computations*, „Journal of the Royal Statistical Society”, Series A, 1960 (t. 123, 2, s. 195–199). Nie była to pierwsza opublikowana praca Matuszewskiego. W Londynie, jako student, był redaktorem „Poglądów” (miesięcznika Związku Niezależnej Akademickiej Młodzieży Socjalistycznej), autorem artykułów na tematy ekonomiczne zamieszczonych w „Kulturze” (marzec 1952 i październik 1952 roku), artykułu teoretycznego *Trader’s Behaviour – an Alterantive Expanation* opublikowanym w „Review of Economic Studies” w 1958 roku („Review” jest prestiżowym kwartalnikiem poświęconym ekonomii matematycznej) i paru artykułów z dziedziny demografii. Poczynając od wspomnianego powyżej artykułu w „Journal of the Royal Statistical Society”, większość prac Matuszewskiego stanowiły wkład do analizy przepływów międzygałęziowych.

⁹ John A. Sawyer był jednym z najwybitniejszych ekonometryków w Kanadzie, jako profesor Uniwersytetu Torontaskiego był założycielem i dyrektorem The Institute for Quantative Policy Analysis [Instytutu Analizy Kwantytatywnej Polityki Gospodarczej]. W czasie pobytu Matuszewskiego w Kingston Sawyer pracował w kanadyjskim głównym urzędzie statystycznym.

¹⁰ Maurice Duplessis (1900–1959) był premierem Quebecu w latach 1936–1939 i 1944–1959. Duplessis przyczynił się do uprzemysłowienia i modernizacji ekonomicznej Quebecu, ale ideologicznie był on tradycyjnym ultrakonserwatystą i zwolennikiem oddania systemu edukacyjnego Kościołowi.

Kanady, którzy odegrali poważną rolę w polityce federalnej (np. Pierre Trudeau, długoletni premier Kanady), jak i w polityce prowincjonalnej.

Jedną z zasadniczych reform „spokojnej rewolucji” była reforma edukacyjna i sekularyzacja uniwersytetów frankojęzycznych, założonych i prowadzonych przez Kościół katolicki. Największym z tych uniwersytetów był University de Montréal, w tych czasach wyraźnie ustępujący poziomem i prestiżem anglojęzycznemu Uniwersytetowi McGill (także położonemu w Montrealu). Proces sekularyzacji Uniwersytetu Montrealskiego był połączony ze wzmocnieniem jego bazy finansowej i odmłodzeniem kadry naukowej. Dzięki szczodrym subwencjom prowincji, przyznawanym przez nowy rząd, uniwersytet mógł rekrutować nowych profesorów nie na podstawie kryterium „kto tańszy, ten lepszy”, ale szukając prawdziwego talentu. Matuszewski doskonale odpowiadał potrzebom podniesienia poziomu uczelni, dla niego propozycja profesury w Montrealu była też wysoce atrakcyjna: miał uroczą żonę Francuzkę, której brakowało francuskiego otoczenia w Vancouverze; był zakochany w kulturze francuskiej i, jak wszyscy w tych czasach, zafascynowany zmianami „spokojnej rewolucji”. Profesura w Montrealu oznaczała też, że zamiast ciężkiej pracy uczenia podstaw statystyki, mógł się poświęcić ekonometrii i uczeniu studentów „podyplomowych”.

Okres pracy na Université de Montréal był dla Matuszewskiego czasem intensywnej pracy w dziedzinie analizy przepływów międzygałęziowych, w której uzyskał międzynarodowe uznanie. W 1963 roku wygłosił odczyt na konferencji NATO na temat analizy operacyjnej w Palermo; w 1965 roku był zaproszony do wygłoszenia referatu na Pierwszej Międzynarodowej Konferencji Ekonometryków w Rzymie i uczestniczenia w okrągłym stole na temat metodologii planowania Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO). Pobyt w Rzymie był początkiem znajomości i przyjaźni Matuszewskiego z Wasyliem Leontieffem¹¹. Następnym konferencji w Rzymie było, spotkanie w New Yorku parę miesięcy później, które odnowiło kontakt z Leontieffem i Henri Aujakiem¹².

5. Dygresja na temat analizy przepływów międzygałęziowych

Tadeusz Matuszewski poświęcił analizie przepływów międzygałęziowych większą część swojej pracy naukowej. Ponieważ ta dziedzina ekonometriki jest mało znana przez niespecjalistów, wydaje się celowe poświęcenie jej omówieniu kilku paragrafów.

---

¹¹ Wasily Leontieff (1906–1999), ekonomista amerykański pochodzenia rosyjskiego, profesor na Uniwersytecie Harvardzkim i twórca analizy przepływów międzygałęziowych, otrzymał Nagrodę Nobla w 1973 roku.

¹² Henri Aujac był w tym czasie dyrektorem Bureau d’information et prévisions économique (BIPE) w Paryżu, Instytutu Ekonometrii Stosowanej, zajmującym się problemami prognozy ekonomicznej. BIPE był instytutem niezależnym, ale finansowanym przez państwo. Przyjaźń z Aujakiem miała wielki wpływ na dalsze prace Matuszewskiego.

Nawet powierzchowne obserwacje funkcjonowania systemu ekonomicznego prowadzi do wniosku, że wszystko zależy od wszystkiego – cokolwiek się zdarzy w jednej gałęzi gospodarki odbija się na wielu innych gałęziach. Zagadnieniem, jak sformułować te powiązania i zależności między różnymi gałęziami gospodarki, zajmowali się już osiemnastowieczni fizjokraci, a w bliższych nam czasach Léon Walras, twórca teorii „ogólnej równowagi”¹³ (analizę przepływów międzygałęziowych można uważać za empiryczną wersję teorii „ogólnej równowagi”, jak też jako metodę systematycznego organizowania i manipulowania wielkiej ilości danych). Sformułowanie nowoczesnej analizy przepływów międzygałęziowych datuje się od artykułu Leontieffa, opublikowanego w 1936 roku, ale konstrukcja tabeli przepływów międzygałęziowych stała się dopiero praktyczną po wprowadzeniu komputerów.

Modele przepływów międzygałęziowych opierają się na założeniu, że wszystkie gałęzie gospodarki są ze sobą związane i stawiają jako swój cel określić liczbowo te zależności, mierzone jako wartość przepływów towarów i usług między gałęziami gospodarki. Analiza uznaje fakt, że każda gałąź gospodarki używa wyroby innych gałęzi jako wkłady albo „surowiec” do swojej produkcji. Załóżmy na przykład, że przemysł produkcji samochodów kupuje pewną ilość stali za X dolarów (lub złotych czy euro). Oznacza to przepływ X dolarów z sektora produkcji samochodów do sektora produkcji stali, ale aby wyprodukować stal za X dolarów, przemysł stalowy kupuje żelazo, energię elektryczną lub węgiel, płaci robotnikom i producentom maszyn używanych przez stalownię. Robotnicy z kolei kupują żywność, co oznacza przepływ z sektora produkcji stali do sektora gospodarki indywidualnej, a następnie do sektora rolnictwa.

Przepływy międzygałęziowe są przedstawione w formie macierzy algebraicznych, w których liczby zawarte w każdej komórce oznaczają proporcje wymaganych nakładów pochodzących z innych gałęzi. Poniższa tabela przedstawia przykład takiej tabeli.

		GAŁĘZIE KONSUMUJĄCE			
		rolnictwo	górnictwo	przemysł	gospodarstwa domowe
GAŁĘZIE PRODUKUJĄCE	rolnictwo	0,2	0,2	0,2	0,3
	górnictwo	0,1	0,2	0,3	0,2
	przemysł	0,4	0,4	0,2	0,3
	gospodarstwa domowe	0,3	0,2	0,3	0,3

¹³ Léon Walras (1834–1910), ekonomista francuski, większą część swego życia spędził w Szwajcarii, jako profesor Uniwersytetu Lozańskiego. Walras jest uważany za jednego z pionierów ekonomii matematycznej. Prof. Baumol słusznie podkreśla, że nazwa „teoria ogólnej równowagi” nie jest nazwą specjalnie szczęśliwą, bowiem jest ona raczej „teorią ogólnej współzależności”.

Oznacza to, że aby otrzymać produkty rolnicze wartości 1000 złotych (dolarów czy innej waluty), trzeba użyć wkładów wartości 200 złotych z rolnictwa, 100 złotych z górnictwa, 400 złotych z przemysłu i 300 złotych zarobków pracowników, których dochody są dochodami „gospodarstw domowych”. Przedstawiona wyżej macierz mierzy 4×4 (4 linie, 4 kolumny), ale tablice używane w praktyce są macierzami przynajmniej 30×30, a w krajach bardziej zaawansowanych macierze te osiągają nawet rozmiar 1000×1000. Stworzenie takiej macierzy wymaga stosowania raczej zaawansowanej algorytmiki liniowej, jak też skomplikowanych metod obliczeniowych.

Użyteczność analizy przepływów międzygałęziowych jest oczywista: pozwala ona odpowiadać na pytanie, jaki wpływ na różne gałęzie gospodarki ma zwiększenie produkcji w pewnej dziedzinie – odpowiedzi przybliżonej, ale w praktyce przybliżenia mogą być bardzo cenne.

Problemem, którym zajmował się Matuszewski, były trudności wynikające ze specyfikacji gałęzi i przyjęcia założenia, że gałęzie produkujące i konsumujące są identycznie zdefiniowane (na przykład, że gałąź „rolnictwo” jest zdefiniowana tak samo jako „rolnictwo”, niezależnie od tego, czy traktujemy „rolnictwo” jako gałąź produkującą czy konsumującą). Problem ten wydaje się raczej nieważny i mogący interesować tylko statystycznych pedantów. W praktyce tak nie jest, bowiem koszty transakcji czy komercjalizacji produktu mogą być ponoszone raz przez jedną, a czasami przez inną gałąź gospodarki. Poszukując rozwiązania wynikających z tego problemu, Matuszewski wprowadził kategorie „marży komercjalizacji”, co wymagało przyjęcia systemu „macierzy niekwadratowych” albo „prostokątnych”¹⁴. Rozwiązanie te utrudniało manipulacje matematyczne, ale przynosiło praktyczne korzyści (jedną z tych korzyści jest to, że umożliwia stosowanie danych bezpośrednio otrzymywanych z przedsiębiorstw). W swojej pracy Matuszewski kierował się zasadą, że celem ekonomii lub ekonometrii nie jest tworzenie jak najbardziej eleganckich teoretycznych modeli, ale wypracowywanie metod pomocnych w rozwiązywaniu praktycznych problemów¹⁵.

6. Uniwersytet Laval

W 1966 roku Matuszewski przeszedł z Uniwersytetu Montrealskiego na Uniwersytet Laval w Quebecu. W tym czasie Uniwersytet Laval przechodził sekularyzację i modernizację, zatem był otwarty na nowe idee i inicjatywy. Wydział Ekonomii był młody i dynamiczny. W czasie pobytu w Kingston Matuszewski nawiązał kontakt z Yves'em Dubé, zdolnym profesorem o wielkim talencie administracyjnym, co okazało się bar-

¹⁴ Matuszewski sformułował teorię „prostokątnych macierzy” w 1963 roku.

¹⁵ Matuszewski utrzymywał, że definicje produktu i wewnętrzne systemy informacyjne przedsiębiorstw (*Management Information Systems*) powinny być bazą, na której należy budować systemy statystyczne.

dzo pomocne w stworzeniu dla Matuszewskiego doskonałych warunków pracy. Inną zaletą uniwersytetu było bliskie sąsiedztwo quebeckiego biura statystycznego (BSQ), które, jak inne instytucje w Quebecu, przechodziło modernizację i odrodzenie, stając się w stosunkowo krótkim czasie najlepszym prowincjonalnym biurem statystycznym.

Jednym z warunków przeniesienia Matuszewskiego do Uniwersytetu Lawała było stworzenie dla niego instytutu ekonometrii. Instytut ten nazwano Laboratoire d'économétrie. W Kanadzie była to raczej rzadka nazwa, „laboratorium” łączyło się z naukami ścisłymi lub technicznymi, a nie z naukami społecznymi, jak ekonomia. We Francji wyłoniła się inna tradycja. Przynajmniej do lat 70. najlepszymi ośrodkami studiów ekonomicznych były słynna La Polytechnique i École des Mines, czyli wyższa szkoła górnicza. Ale właśnie w École des Mines istniało Laboratorium ekonometryczne, którego założycielem i dyrektorem był Maurice Allais (Nagroda Nobla w 1988 roku za oryginalne prace w zakresie ekonomii, ekonometrii i statystyki). Matuszewski znał Allais i wysoce považał jego wkład do ekonometrii i ekonomii, zatem jest prawdopodobne, że wybrał nazwę „laboratorium”, naśladowując Laboratoire d'économétrie de l'École des Mines, aczkolwiek tłumaczył wybór nazwy trochę inaczej: „[...] praca w laboratorium oznacza szacunek dla faktów i sprawdzanie teorii przez analizę rzeczywistości; praca w laboratorium oznacza też solidny, systematyczny wysiłek”. Laboratoire stało się niewielkim, ale liczącym się instytutem. Na początku lat 70. pracowało tam około 10 osób kadry naukowej, obok pracy badawczej – w znacznym stopniu skoordynowanej z programem badawczym BSQ – Laboratoire prowadziło program seminariów dla „studentów podyplomowych” (to jest studentów 2. i 3. cyklu).

Laboratoire było wyrazem idei Matuszewskiego, czym powinien być uniwersytet łączący zadania badawcze (rozszerzania wiedzy) i pedagogiczne (przekazywania wiedzy). Laboratoire było niewątpliwie jednostką elitarną, przyjmującą tylko najlepszych studentów i wymagającą od nich maksimum wysiłku, jak też kultywującą system pracy zespołowej, co było raczej nieznanne w naukach społecznych. Denis Masson, były student i asystent Matuszewskiego, tak opisuje Laboratoire:

„W ówczesnej mitologii studenckiej, Laboratoire d'économétrie było uważane za rodzaj klasztoru, w którym praktykowały się tajemnicze zajęcia, których zrozumienie przekraczało wiedzę większości młodych ekonomistów. W klasztorze tym arcykapłanem czy opatem był Tadek Matuszewski. Klasztor był otoczony murem stworzonym przez niechęć do matematyki większości studentów, jak też przez reakcje niektórych profesorów”.

Matuszewski wymagał maksimum wysiłku nie tylko od swoich studentów i asystentów, ale też – a nawet przede wszystkim – od samego siebie.

Przeniesienie się z Montrealu do Quebecu nie było łatwe. Ze względu na kontynuację edukacji synów Janine Matuszewska i synowie zostali przez następną parę lat w Montrealu, dokąd Matuszewski dojeżdżał raz w tygodniu, co oznaczało 600 km samochodem (tam i z powrotem). Poza pracą pedagogiczną, którą traktował poważnie,

nie oszczędzając czasu dla swoich studentów, Matuszewski był wciągnięty w różne zajęcia administracyjne, kontynuował własne projekty badawcze, publikując cenne i oryginalne artykuły i zajmując się konsultacjami zarówno w Kanadzie, jak i za granicą¹⁶. W dzienniku, który regularnie prowadził, znajdujemy następujący zapis:

„Wyjazd do Ottawy, 6 XII 1966. Poranek spotkanie w Statistics Canada (główny Urząd Statystyczny). Po południu spotkanie w Economic Council of Canada z dyrektorem Jean Boucher na temat dalszej subwencji dla uniwersytetu; następnie też w Economic Council, spotkanie z grupą ekonometryczną. Powrót to Quebecu z Dubé. Po powrocie wstąpiłem do Laboratoire, gdzie znalazłem sporo pracy”.

Odległość między Quebeciem a Ottawą wynosi około 250 km, a jazda samochodem w grudniu nie jest przyjemnością, nawet, jak w tym wypadku, dzielił prowadzenie samochodu ze swoim kolegą (Yves'em Dubé). Ten wyjazd nie był wydarzeniem wyjątkowym. Podczas przeglądania dziennika Matuszewskiego, uderza fakt, że notował on udzielane sobie stopnie: jednego dnia znajdujemy triumfalny zapis: „pracowałem efektywnie”, ale były też zapisy „nie pracowałem dostatecznie”. Pracował on też regularnie nad opanowaniem nowych technik, co mu nie przychodziło łatwo. Na przykład, w zapisie z 27 marca notuje: „[...] pracowałem intensywnie nad programowaniem dynamicznym. Jak zwykle, sporo wysiłku wymaga zrozumienie nowej techniki [analitycznej]”.

W latach 60. Matuszewski spędził sporo czasu jako „profesor zaproszony” (*visiting professor*) na różnych uniwersytetach. Instytucja *visiting professor* była jednym z lepszych wynalazków uniwersytetów anglosaskich: zaproszony profesor spędza trymestr lub semestr na innym uniwersytecie, zaznajamiając tamtejszych studentów i profesorów z innym podejściem do przedmiotu i z kolei zapoznając się z pracami naukowymi uniwersytetu, który odwiedzał. Oczywiście zaproszenia na wykładanie na prestiżowym uniwersytecie były też objawem uznania. W 1965 roku (jeszcze jako profesor Uniwersytetu Montrealskiego) Matuszewski spędził trymestr na University of Western Ontario, a w 1968 roku (po przeniesieniu się do Uniwersytetu Laval) na Uniwersytecie Harvarda, kolebce analizy przepływów międzygałęziowych. W czasie swego pobytu na Uniwersytecie Harvarda Matuszewski pracował w ramach Harvard Economic Research Project, którym kierował Wasyli Leontieff, i wykładał analizę przepływów międzygałęziowych dla studentów wyższych lat. Wiosenny trymestr 1969 roku spędził jako *visiting professor* na Uniwersytecie Kalifornijskim w Los Angeles (UCLA), wykładając tam ekonometrię dla studentów podyplomowych. O roku akademickim 1968/1969 Matuszewski pisał w swoim dzienniku: „Wszystko to było bardzo męczące. Od 18 września 1968 roku wykładałem na trzech uniwersytetach, nie mając czasu, aby poznać moich

---

¹⁶ Matuszewski przez pewien czas był członkiem rady nadzorczej Sorčs (Société de recherches économiques et scientifiques), które było czymś pośrednim między firmą konsultacyjną a instytutem badawczym.

studentów¹⁷. Uczenie na różnych uniwersytetach było męczące, ale ciekawe, zatem już w 1970 roku przyjął zaproszenie, by wykładać przez semestr na Uniwersytecie Katolickim w Namur (Belgia), gdzie rozwijało się intrygujące centrum studiów ekonomicznych.

Intensywna praca w trudnych warunkach odbiła się fatalnie na jego zdrowiu. W 1973 roku Matuszewski znalazł się w szpitalu, gdzie, nie bez trudu, lekarze rozpoznali gruźlicę¹⁸. Matuszewski nie był idealnym pacjentem. Jego dziennik z czasu spędzonego w szpitalu zawiera zarówno kliniczne informacje o symptomach choroby, jak też zapiski na temat kontynuowanych prac. Pod koniec pobytu w szpitalu, Matuszewski zanotował, że może pracować „tylko” siedem godzin dziennie i że „przeszkadzają mi trudności w pisaniu”.

Dnia 30 marca 1973 roku, po trzech miesiącach w szpitalu, Matuszewski wrócił do domu i do ukochanego Laboratoire, gdzie był gorąco przyjęty przez kolegów i studentów. Niestety, pełnego zdrowia już nigdy nie odzyskał.

Aby ułatwić prowadzenia rodzinnego życia i skończyć z wyczerpującym systemem dojazdu do Montrealu, Matuszewscy zdecydowali się przenieść całkowicie do Quebecu, gdzie kupili dom w Sainte-Foy, przyjemnej dzielnicy, niedaleko uniwersytetu. Dzięki Janine Matuszewskiej w krótkim czasie dom ich stał się centrum towarzyskim, do którego grawitowali profesorowie i asystenci Wydziału Ekonomicznego. W 1974 roku Matuszewski zdecydował się zrezygnować z pozycji dyrektora Laboratoire d'économetrie, co nie przeszkadzało mu w kontynuowaniu zajęć w tym instytucie. Matuszewski w krótkim czasie wrócił do swych normalnych zajęć, aczkolwiek w swym dzienniku coraz częściej notował fakt zmęczenia. W 1975 roku napisał artykuł do „Revue de l'Économie appliquée” na temat modelu produkcji i konsumpcji materiałów budowlanych i artykuł na temat metodologii prognoz ekonomicznych do „Revue statistique du Québec” oraz brał udział w konferencji ekonometrycznej w Paryżu i Nicei. W 1975 roku wygłosił wyjątkowo ciekawy referat na XXII Kongresie Międzynarodowym Nauki o Zarządzaniu Przedsiębiorstw (The Institute of Management Sciences) w Kyoto¹⁹.

W 1976 roku Matuszewski zdecydował się zrezygnować z profesury. W wywiadzie udzielonym „Gilles Paquet” w lipcu 1984 roku podał on następujące powody swojej rezygnacji:

---

¹⁷ W tym czasie przygotował on też referat na IV Konferencji Międzynarodowej Poświęconej Technikom Przepływów Międzygałęziowych w Genewie i ustalił plan współpracy między Laboratoire i Urzędem Statystycznym Prowincji Quebecu.

¹⁸ W latach powojennych gruźlica w Kanadzie była prawie nieznaną, co utrudniło właściwą diagnozę. Przypuszczalnie Matuszewski nabawił się gruźlicy w obozie koncentracyjnym albo zaraz po uwolnieniu. Wyczerpujący sposób życia spowodował powrót choroby, co nie jest wypadkiem nieznanym.

¹⁹ Mimo pogarszającego się zdrowia Matuszewski napisał między 1974 a 1980 rokiem 9 artykułów naukowych i referatów na konferencje międzynarodowe, włącznie ze wspomnianym referatem „The Rules of the Planning Game Considered along Three Perspectives” w Kyoto. Referat ten jest warty wspomnienia, bowiem reprezentuje nowe pole zainteresowań naukowych Matuszewskiego.

„Uważam, że powiedziałem i napisałem wszystko, co miałem do powiedzenia, ale myślałem, że mogę jeszcze użytecznie pracować przez następne parę lat. Muszę przyznać, że z wielką przyjemnością obserwowałem, jak moi uczniowie – jeśli tak pompatycznie mogę się o nich wyrazić – przewyższyli mnie już kilka lat temu. Gdyby tak nie było, uważałbym, że zmarnowałem czas spędzony [na uniwersytecie – przyp. K.S.-G.]”.

W rozmowie ze mną Matuszewski przyznał, że jego pogarszający się stan zdrowia to powód opuszczenia uniwersytetu: „Oddychanie sprawiało mi coraz więcej trudności i wykłady stawały się coraz bardziej męczące. Uważałem, że studentom należy się profesor, który umie i ma siłę wykladać”.

7. BSQ (Biuro Statystyczne Prowincji Quebecu) i okres końcowy

W tym czasie Matuszewski otrzymał kilka bardzo korzystnych ofert, zarówno w Ottawie (w administracji federalnej), jak i w Paryżu, ale wybrał ofertę najmniej korzystną, mianowicie pozycję dyrektora Wydziału Ekonometrycznego w Quebeckim Biurze Statystycznym (BSQ). Wybór ten był uzasadniony faktem, że model przepływów międzygałęziowych, nad którym pracował, doczekał się zastosowania praktycznego i został przejęty przez BSQ. Prawdopodobnie jednak zasadniczą rolę odegrało pogarszające się zdrowie Matuszewskiego, dzięki czemu zmiana miejsca zamieszkania stawała się męcząca i wyjątkowo trudna. BSQ różniło się w bardzo zasadniczy sposób od innych urzędów statystycznych, nie tylko było instytucją zbierającą dane w dziedzinach kompetencji prowincji, ale też odgrywało poważną rolę jako biuro badawcze i doradcze dla ministerstw prowincji Quebec. Model opracowany przez Matuszewskiego znalazł w tym systemie częste i poważne zastosowania, które przetrwało odejście i śmierć Matuszewskiego (w latach 80. i 90. model ten służył do kilkuset symulacji rocznie). Tym niemniej jednak pobyt w BSQ nie był szczęśliwym okresem w życiu Matuszewskiego. Jako indywidualista czuł się on dobrze na uniwersytecie, zwłaszcza w stworzonym przez siebie instytucie, natomiast miał trudności w dostosowaniu się do hierarchicznego systemu administracji. Z czasem jego konflikty z przełożonymi i kolegami stawały się coraz częstsze.

Paradoksalnie, w tym specjalnie trudnym okresie życia zasługi naukowe Matuszewskiego zaczęły być najbardziej, doceniane. W 1979–1980 roku był wybrany na prezesa Stowarzyszenia Ekonomistów Kanadyjskich. Pozycja ta jest zasadniczo honorowa, ale spełnianie czysto honorowej funkcji nie było zgodne z jego charakterem, co wykazał organizując program dorocznego kongresu ekonomistów w 1979 roku. Koniec lat 70. był okresem inflacji i wszyscy oczekiwali, że problemy inflacji staną się głównym tematem kongresu. Matuszewski zdecydował inaczej. Uważał, że członkowie Towarzystwa – profesorowie uniwersytetów – już powiedzieli wszystko, co mieli do powiedzenia na ten temat, zatem wykluczył on problem inflacji z obrad kongresu, wybierając referaty na tematy zastosowania rezultatów badań ekonomicznych. Decyzja ta była raczej niespodziewana, ale po początkowej krytyce została przyjęta pozytywnie.

Jedną z funkcji prezesa Towarzystwa jest wygłoszenie odczytu programowego na kongresie Towarzystwa. Odczyt Matuszewskiego był zatytułowany *The Poverty of Economics/Misère de l'économie*. W odczycie tym – następnie opublikowanym w „Canadian Economic Journal” – Matuszewski zaatakował nadużywanie agregatów i oddalenie się teorii ekonomicznej od rzeczywistości, mówiąc, że „w pracach naszych [to jest ekonomistów – przyp. K.S.-G.] koncentrujemy się na uproszczeniach, nie będąc w stanie pojąć skomplikowanej rzeczywistości”. W 1981 roku Uniwersytet Laval ufundował Stypendium dla Studentów Podyplomowych im. Matuszewskiego. Zostało ono następnie zmienione na Fundusz im. Tadeka Matuszewskiego, a w 1985 roku Matuszewski został wybrany na członka Royal Society of Canada (członkostwo Towarzystwa, wzrowanego na brytyjskim Royal Society, jest ograniczone do uczonych specjalnie zasłużonych w swojej dziedzinie). Oficjalne przyjęcie do Towarzystwa odbyło się w Quebecu, w auli Grand Séminaire, jednym z najstarszych budynków uniwersyteckich w Kanadzie. W czasie oficjalnego przyjęcia do Towarzystwa Matuszewski wygłosił ciekawe i raczej kontrowersyjne przemówienie, ale mówił już bardzo słabym głosem człowieka ciężko chorego.

Szybko pogarszający się stan zdrowia zmusił Matuszewskiego do opuszczenia BSQ w 1987 roku. Zmarł wkrótce potem (11 stycznia 1989 roku).

8. Kim był Tadeusz Matuszewski

Kilka lat temu, natrafivszy na papiery odnoszące się do Tadeka Matuszewskiego, mój syn zapytał się: „Kim był Matuszewski?”. Nie jest to pytanie, na które łatwo odpowiedzieć, bowiem Matuszewski, jak wszyscy ciekawi ludzie, był człowiekiem pełnym sprzeczności. Znałem, przyjaźniłem i spierałem się z Tadekiem przez przeszło 30 lat. Byliśmy razem na podchorążówce i na uniwersytecie, a następnie, już w Kanadzie, utrzymywaliśmy bliskie stosunki zawodowe i osobiste. W paru wypadkach, kiedy byłem w specjalnie trudnej sytuacji, Tadek niespodziewanie przyszedł z bardzo efektywną pomocą. Tym niemniej jednak nie luję się, że go na prawdę mogłem gruntownie poznać i dobrze zrozumieć.

Matuszewski był człowiekiem o fanatycznym poczuciu obowiązku, rozumiejącym konsekwencje własnych decyzji. Wśród papierów administracyjnych zachowanych w BSQ znajduje się następująca instrukcja Matuszewskiego do pracowników Wydziału Ekonometrii, datowana 7 grudnia 1978 roku, czyli około dziesięć lat przed jego śmiercią, ale pisana w czasie wzrastającego osłabienia fizycznego. Instrukcja ta doskonale oddaje jego filozofię życiową: niech się stanie, co się ma stać, ale obowiązki muszą być wykonane.

- »do: szefów sekcji wydziału ekonometrii
proszę zakomunikować treść instrukcji pracownikom sekcji
- »od: T.I. Matuszewskiego, dyrektora wydziału ekonometrii
- »dotyczy: mojej śmierci

»Jeśli umrę w czasie wykonywania mojej funkcji w tej instytucji (przypominam Ewangelię wg św. Mateusza, XXV, 13 – „nie znacie ani dnia, ani godziny”), pracownicy wydziału ekonometrii:

- którzy zechcieliby wykazać szacunek dla mojej pamięci, uczynią to kontynuując swoją pracę
- ci którzy nie zechcą wykazać szacunku, mają też kontynuować swoje zajęcia«

Przykładem jego zrozumienia konsekwencji powziętej decyzji był stały, systematyczny wysiłek opanowania technik matematycznych, niezbędnych dla kontynuowania prac w dziedzinie ekonometrii i ekonomii matematycznej. Była to dziedzina ekonomii, która od początku fascynowała Matuszewskiego, bowiem był on przekonany, że jest to jedyna droga do zrozumienia, jak funkcjonuje system ekonomiczny. Tadek prędko odkrył, że zrozumienie i umiejętność stosowania potrzebnych w jego pracy technik wyższej matematyki zabierało mu znacznie więcej czasu niż człowiekowi o prawdziwych zdolnościach matematycznych. Jego odpowiedzią na brak tych zdolności było uzyskanie koniecznej kompetencji przez podwojenie wysiłku. W czasie jego kariery zawodowej nikt mu nie zarzucał braku matematycznej kompetencji, ale mało kto wiedział z jakim trudem kompetencję tę nabył. Doświadczenie to odbijało się na stosunku Matuszewskiego do studentów; był gotów poświęcić masę czasu i wysiłku, aby pomóc studentowi w rozwiązywaniu jego trudności, ale tylko pod warunkiem, że student ten daje z siebie wszystko.

Tadek Matuszewski pochodził z patriotycznej rodziny, był gorącym patriotą i miał wielu przyjaciół Polaków, ale od przyjazdu do Kanady stronił od polskich organizacji i był wyraźnie sceptyczny w stosunku do „rządu na obczyźnie” i ideologii politycznej emigracji (pod tym względem wyprzedzał w czasie większość intelektualistów emigracyjnych, którzy po dłuższym czasie doszli do mniej więcej podobnych wniosków). Jak wspominałem, Matuszewski podał jako powód przyjazdu do Kanady niechęć do europejskiego konserwatyizmu i snobizmu, jednak był on, z wyjątkiem krótkiego członkostwa w studenckiej organizacji socjalistycznej, konserwatystą i entuzjastą pism Poppera, a do Europy przyjeżdżał często i chętnie.

Stosunek Matuszewskiego do uniwersytetu był bezkompromisowo tradycyjny. Uważał, że uniwersytet jest społecznością ludzi nauki, a nie instytucją stworzoną przez rząd czy grupę bogaczy, instytucją, którą profesorowie uważają za „pracodawcę”, a studenci za miejsce, w którym zdobywa się dyplom. Nic więc dziwnego, że jego stosunek do zamieszek uniwersyteckich, jak też do tendencji tworzenia związków zawodowych przez profesorów i pracowników naukowych, był jak najbardziej wrogi. Jednocześnie nie cierpiał pretensji hierarchicznych niektórych profesorów. Ideałem jego był uniwersytet średniowieczny, jak na przykład Oxford czy Sorbona, ale wyzwolony spod dominacji Kościoła i bardziej świadomy swego obowiązku wobec społeczeństwa. Często powtarzał ulubione powiedzenie sir Alexandra Carr-Saundersa, w latach powojennych dyrektora London School of Economics: „Uniwersytet nie jest szkołą średnią. Tu nie

ma różnic między uczącymi i uczącymi się – wszyscy się uczymy, wszyscy musimy się uczyć, wszyscy idziemy trudną drogą do wiedzy. Ci, którzy wiedzą trochę więcej, mają obowiązek wiedzę swoją się dzielić; ci, którzy wiedzą mniej, mają obowiązek starać się dorównać swym mistrzom”. Może to było zbyt idealistyczne, może niezupełnie realne, ale bez zrozumienia idei uniwersytetu, trudno poważnie poświęcić się nauce.

W stosunkach osobistych Matuszewski był raczej sentymentalny, a w kontaktach ze studentami przyjmował rolę starszego kolegi, zawsze gotowego do pomocy kolegom młodszym. Z drugiej strony potrafił być szorstki i bezwzględny w stosunku do ludzi, którzy, jego zdaniem, na szacunek nie zasługiwali. Usłyszałem od jednego z jego kolegów następującą opinię: „Dopiero po przyjeździe Janine do Quebecu odkryliśmy, że Tadek ma miły uśmiech i jest bardzo ludzki i sympatyczny”.

Kiedy odkryłem, że herbem Matuszewskich jest topór – narzędzie i oręż ludzi twardej i odważnych – pomyślałem, że trudno byłoby znaleźć bardziej stosowny znak dla Tadeka Matuszewskiego.

Źródła

Podstawowym materiałem źródłowym do biografii T.I. Matuszewskiego jest jego dziennik, który prowadził systematycznie od lat 60. do czasu ustąpienia z BSQ (1986/1987), oraz sporządzony przez niego życiorys dla „Royal Society of Canada”, zawierający listę publikacji i chronologię pracy zawodowej. Po śmierci Matuszewskiego ukazały się o nim artykuły, zarówno w pismach naukowych, jak i popularnych. Jean Matuszewski udostępnił mi zbiór wspomnień o swoim ojcu, który ma być włączony do przygotowywanej przez nas książki pamiątkowej; tworząc ten tekst, wykorzystałem też moje wspomnienia o Matuszewskim, z którym przyjaźniłem się od 1945 roku do jego śmierci.